

ISSN 0027-8084
УДК 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XLII/1-2

БЕОГРАД
2011

Digitized by Google

НАШ ЈЕЗИК

Књига XLII

Св. 1–2 (2011)

САДРЖАЈ

Расправе и чланци

Творба и значење именица на <i>-л(а)ц</i> и <i>-шељ</i> у српском језичком стандарду (МИЛАН ШИПКА).....	3
Префиксација и рекција комуникативних глагола (на примеру глагола <i>говориши</i> и његових префиксала) (ГОРДАНА ШТРБАЦ).....	13
Радни глаголски придев у систему врста речи (МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ).....	25
Још о феноменима говореног језика (дескриптивна форма оговарања) (БОЈАНА МИЛОСАВЉЕВИЋ).....	41
О неким особеностима семантичког калкирања у војној терминологији (ВЛАДАН ЈОВАНОВИЋ).....	47
О деривацији <i>nomina actoris</i> (СВЕТЛАНА СЛИЈЕПЧЕВИЋ).....	55

Прикази

Вељко Брборић, <i>Правойис и школа</i> (СРЕТО ТНАСИЋ).....	61
Ђорђе Оташевић, <i>Темајски речник српској језика I</i> (ДАНКО ШИПКА).....	67
Милан Стакић, <i>Морфо(но)лошке теме</i> (МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ).....	71
Зборник радова <i>Језик, књижевност, ѝромене: језичка истраживања</i> (МИЛИЦА СТОЈАНОВИЋ).....	75
Зборник радова са II научног скупа младих филолога <i>Савремена ѝроучавања језика и књижевности III/1</i> (ДАНИЈЕЛА СТАНИЋ).....	79
Надежда Силашки, Татјана Ђуровић, Биљана Радић-Бојанић, <i>Јавни дискурс Србије, когнитивно-критичка студија</i> (СВЕТЛАНА СЛИЈЕПЧЕВИЋ).....	83

СВЕТЛАНА СЛИЈЕПЧЕВИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

О ДЕРИВАЦИЈИ NOMINA ACTORIS*

У овом раду бавимо се именицама са значењем носиоца занимања које су изведене суфиксом *-ар*. Корпус чине *nomina actoris* изведене суфиксом *-ар* ексцерпирани из Обратног речника српскога језика М. Николића. За проверу значења ових именица користили смо Речник српскога језика из 2007. године и Речник САНУ. Циљ рада је дати најчешће творбене типове карактеристичне за именице са значењем носиоца занимања изведене суфиксом *-ар* и утврдити да ли све ове именице припадају категорији *nomina actoris*.

Кључне речи: деривација, именице са значењем носиоца занимања, творбени тип.

1.0. *Nomina actoris* јесте творбено-семантичка категорија чије је опште творбено значење *носилац занимања*. У литератури се, поред овог термина, појављује још и термин *nomina professionalis*. Како бележи Латинско-српски речник Јована Ђорђевића *proffessio, professionalis* примарно означава *званичну њријаву о имању, сјисак и рејисџар ових њријава*, а тек терцијарно *званично њријављено зашимање*, за разлику од именице *actor, acotirs*, која означава *вршиоца, обављача, ујравника, адвоката* итд., дакле, *лице које обавља неки њосао*, те смо се зато одлучили за овај други термин. Ова семантичка категорија блиска је именицама са значењем вршиоца радње (*nomina agentis*): прво, зато што се творбено значење многих именица са значењем носиоца занимања може разумети тако да то значење буде формално једнако значењу именице која означава вршиоца радње; тако, на пример, *њвач* може бити *онај који њева*, дакле, лице које врши радњу изражену глаголом у основи, и тада би, ослањајући се на дефиницију *nomina agentis* (радника, дакле), ова именица припала тој категорији, али творбена парафраза поменути именице може гласити и *човек који се бави њевањем*, што би је сврстало у категорију именица са значењем носиоца занимања; друго, зато што неке именице не могу имати другачију творбenu парафразу до оне која је иста код именица са значењем вршиоца радње, на пример: *њсар – онај који њрејисује* и *рејисџрује канцеларијске сјисе*, а никако **човек који се бави њисањем*, с тим што за ово друго

* Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка исњраживања савременог срског књижевног језика и изради Речника срскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

значање имамо именицу *љисац* – онај који се бави *љисањем* или онај који *љисне* уметничка дела. Михаило Стевановић, коментаришући именице изведене суфиксом *-ац*, каже да именице типа *ловац*, *љисац* и *борац* значе *оној ишћо се ишћиче у лову, љисању, борби* (Стевановић 1970: 523), и тиме их диференцира од типичних именица са значењем радника.

1.1. У српској и хрватској дериватологији именице са значењем носиоца занимања најчешће су биле предмет изучавања у оквиру категорије *nomina agentis*. У српскохрватском Енциклопедијском лексикону Мозаик знања постоји одредница *nomina agentis*, која се дефинише на следећи начин: „имена вршилаца радње. У науци о творби речи обухвата, најчешће, именице изведене од глаголске основе, које означавају вршиоца дотичне радње: *љекар, љисар, чувар, куљац, сјрелац, носилац, койач, црџач, љомаџач* итд. Ово значење налази се у основи многих именица које означавају носиоца занимања, носиоца каквог звања итд.“ Дакле, и овде је било указано на чињеницу да постоји посебна категорија у оквиру именица са значењем вршиоца радње која би представљала категорију именица са значењем носиоца занимања. Такође, треба приметити да међу наведеним примерима има више оних који спадају у групу *nomina actoris*: *љекар, љисар, чувар, црџач*, па условно, ако уважимо да су могуће две творбене парафразе као што је то могуће код поменуте именице *љевач*, овоме можемо додати и *койач* и *љомаџач*.

1.2. У постојећој литератури разматрана је у оквиру категорије *nomina agentis* и категорија *nomina actoris*, али до сада се још нигде она сама не спомиње и не изучава; у српској дериватолошкој пракси није било радова ни истраживања који би подробније анализирали специфичности ове творбено-семантичке категорије. Наш циљ је да овде покажемо најчешће творбене типове карактеристичне за деривацију *nomina actoris*, али и да испитамо да ли је суфикс *-ар* карактеристичан управо за поменуту категорију именица.

1.3. У овом раду биће разматране именице са значењем носиоца занимања изведене суфиксом *-ар* независно од тога да ли оне могу имати и друга значења у зависности од контекста. Екцерпирани смо именице са значењем носиоца занимања које су изведене суфиксом *-ар* из Обратног речника српскога језика. Оваквих именица у овом извору има 120. При разврставању именица у творбене типове и подтипове користили смо се лексичким дефиницијама датим у Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ (у даљем тексту РСАНУ) и Речнику српскога језика Матице српске из 2007. године (у даљем тексту РМС). Овде вреди напоменути још нешто: у нашој дериватологији пракса је да се о творбеној парафрази говори на основу лексичке дефиниције, те смо се и ми тиме водили у овом раду.¹

2.0. Творбени тип подразумева јединство форманта, категоријалне припадности основинске речи и творбеног значења (Ђорић 2008: 32). Два најчешћа творбена типа карактеристична за творбу ових именица су следећа:

ТВОРБЕНИ ТИП 1	ГЛАГОЛ У ОСНОВИ + <i>-АР</i>
ТВОРБЕНИ ТИП 2	ИМЕНИЦА У ОСНОВИ + <i>-АР</i>

¹ О односу творбеног и лексичког значења в. Ђорић 1993.

2.1.0. У оквиру творбеног типа 1 парафраза се развија на следећи начин:

лекар: лек-(<лечити) + -ар	<i>онај који се бави лечењем</i>
пекар: пек-(<пећи) + -ар	<i>онај чије је занимање да меси и њече хлеб</i>

2.1.1. Према РСАНУ, *лекар* је *стручњак који је завршио неки од медицинских факултета и који се бави лечењем, изучавањем и сузбијањем болести*. Дакле, творбена парафраза развија се са глаголом *бавити се*. Из нашег корпуса, поред поменуте именице *лекар*, овде спадају још и *видар* и *лчар*. Због ограниченог простора, наводићемо само парафразе једне именице из ових ужих скупина. Према РМС, *пекар* је *онај чије је занимање да меси и њече хлеб*. Творбену парафразу која се развија према формули *онај чије је занимање оно што означава глагол у основи или занатлија који ради оно што означава глагол у основи* имају следеће именице: *вајар, клесар, њесар, звонар, сликар, зидар, кувар, фарбар, бојадисар, ђуслар*.

2.1.2. Као што се из претходног види, све именице с глаголом у основи имају значење носиоца занимања, исту ономасиолошку базу, а разликују се у дефинисању само због неуједначених дефиниција у речницима, те за овај творбени тип можемо рећи да је карактеристичан за категорију *nomina actoris* и да ту спадају све именице које су мотивисане глаголом и имају јединствену творбену парафразу занатлија који се бави оним што означава глагол у основи/онај чије је занимање оно што означава глагол у основи.

2.2.0. У оквиру творбеног типа 2 разликујемо више подтипова. Најпродуктивнији творбени подтипови представљени су у табели:

а. бачвар: бачв- + -ар	<i>занатлија који њрави бачве, бурад, каце</i>
б. кравар: крав- + -ар	<i>онај који чува или њаји краве</i>
в. повинар: новин- + -ар	<i>онај који се њрофесионално бави новинарством</i>
г. апотекар: апотек- + -ар	<i>онај који држи апотеку, уњравља апотеком; онај који ради у њој као фармацевт</i>

2.2.1. У подтип а. из нашег корпуса спадају још и именице чија је творбена парафраза *занатлија који њрави и/или њојравља и/или њродаје оно што означава именица у основи*. Ту су, поред именице *бачвар*, још и *обуњар, ножар, њушкар, косар, кашкар, њибучар, оружар, моделар, власуљар, лончар, чанчар, зделар, кољар, њиљар, кашкар, бравар, кључар, орључар* (према РМС, значење 1. *мајстор који израђује, њојравља орључе*), *њрчар, врењар, њаључар, ојанчар, чарайар, њосласљичар, мељар, луљкар, чийкар, кожухар, свењар, конойчар, уљар, њорбар, семенкар, медар, хлебар*.

2.2.2. У подтип б. долазе све оне именице на *-ар* чија се творбена парафраза развија с глаголима *јајити*, *чувајти* и *јродавајти* или именицама изведеним од ових глагола: *шљивар* (према РМС, *одијајвач шљива*; *јродавац шљивала*), *коњушар*, *живинар*, *биљар* (према РСАНУ, *онај који скуйља и јродаје лековитио биље*, *јравар*), *јравар*, *цвећар*, *воћар*.

2.2.3. У подтип в, поред поменуте именице *новинар*, иду све оне именице чија се творбена парафраза развија са глаголом *бавити се*: *вртјар*, *јчелар*, *рибар*, *цревар*, *цевар*, *сликар*, *рајтар*, *рудар*, *бојаничар*, *хемичар*, *јраћевинар*, *ојитичар*, *асиронаујичар*, *јрафичар*, *вејеринар*, *антиквар*, *мајстематичар*, *једијатјар*, *јсихијатјар*, *козметичар*, *нојтар*, *енерјетичар* и *механичар*.

2.2.4. У оквиру подтипа г. творбена парафраза развија се тако да именица у основи означава место рада носиоца занимања: *онај који ради или ујравља јим месјом*. У овај подтип иду следеће именице из нашег корпуса: *јаринар*, *млинар*, *библиотјекар*, *јошјтар*, *јардеробар*, *архивар*, *винојрадар*, *воденичар*, *свејтониичар*, *болничар*, *јелезничар*. У овај подтип условно можемо додати и именицу *вратјар*, која, према РСАНУ, означава *оноја коме је дужности да ојварара вратја неке јросјторије и јушја* у њу, јер се овде може говорити о *вратјима* као метафоричком месту на коме ради *вратјар*. Такође, с глаголом *ујрављајти* развија се и творбена парафраза код именице *крмилар*, *сјлавар*, *бродар*, *лаћар*.

2.2.5. Поред наведених творбених подтипова, у оквиру творбеног тина који смо означили као творбени тип 2 постоји још неколико мање продуктивних подтипова. Постоји једна потврда за подтип у оквиру којег се творбена парафраза развија са глаголом *свирати* и у оквиру којег именица у основи означава инструмент – *орјуљар* (према РМС, 2. *свирач на орјуљама*). Могуће су и две творбене парафразе именице *звонар*. Према РСАНУ, 1. *онај коме је занимање да звони, удара у звона* и 2. *звоноливац*, дакле, *занатјлија који лије звона*. На основу тога, ову именицу могли бисмо сврстати у творбени тип 2, узимајући у обзир творбену парафразу 1, односно у творбени тип 1, узимајући у обзир творбену парафразу 2. Именица *јвожјар* такође има две могуће творбене парафразе 1. *онај који јродаје метјалну робу и јвожје* и 2. *занатјлија који од јвожја израђује разне јредметје* (према РСАНУ), што значи да бисмо ову именицу свакако уврстили у творбени тип 2, али бисмо је у зависности од творбене парафразе морали ставити у различите подтипове. Са творбеном парафразом 1. ишла би у групу именица које одговарају подтипу а, а са творбеном парафразом 2. додали бисмо нови подтип у оквиру којег се парафраза развија са глаголом *јравити*: *онај који јрави јредметје од матјеријала означеној именицом у основи*, па би онда у овај подтип ишле и именице *воскар*, *месар* и *крзнар* из нашег корпуса. Са само једном потврдом условно можемо направити и подтип у оквиру којег се парафраза развија са глаголом *чистјити*: *димничар* – *онај који чистја димњаке*.

3.0. Овде приказани творбени типови на *-ар* послужили су како бисмо демонстрирали да се унутар сваког творбеног типа јављају уже скупине, према критеријуму ужег творбеног значења. Покушали смо да покажемо да се именице изведене суфиксом *-ар* могу сматрати именицама са значењем носиоца занимања, јер им је свима заједничка ономасиолошка база. Све ове именице имају заједнички предзнак занатлије, стручњака, мајстора, те је самим тим потврђено да се ради о категорији *nomina actoris*.

ЛИТЕРАТУРА

- Анчић 1975: Марија Анчић-Обрадовић, „Положај изведених именица са значењем лица мушког рода у систему изведеница са значењем предмета“, *Радови АНУ-БиХ* LV, Сарајево, 145–184.
- Бабић 1986: Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Globus.
- Белић 1949: Александар Белић, *Савремени српскохрватски књижевни језик. II. Наука о израђењу речи*, Београд: Научна књига.
- Гортан-Премк 1987: Даринка Гортан-Премк, „О семантичком односу деривата према творбеној основи“, *Научни састџанак славистџа у Вукове дане* 16/1, Београд, 101–107.
- Гортан-Премк 1995–1996: Даринка Гортан-Премк, „О структури и семантици деривата“, *Наш језик* XXX/1–5, Београд, 76–81.
- Грицкат-Радуловић 1998: Ирена Грицкат-Радуловић, „О дериватима на *-ар* и *-ач* у српском језику“, *Глас САНУ* CCCLXXXV, Одељење језика и књижевности, књ. 17, Београд, 31–37.
- Матијашевић 1993: Јелка Матијашевић, „Агентивност и номинација“, *Научни састџанак славистџа у Вукове дане* 22/2, Београд, 279–287.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексиколоџија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Вук 1928: Вук Стефановић Караџић, „Главна свршивања суштествителни и прилагателни имена у српском језику“, *Даница*, Беч, 1–135.
- Симеон 1969: Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih termina*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Стевановић 1964: Михаило Стевановић, „Продуктивност неких наставака којима се граде номина агентис“, *Наш језик* XIV/1, Београд, 1–19.
- Стевановић 1970: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (џрамаџички системи и књижевнојезичка норма) I. Увод. Фонетџика. Морфолоџија*, Београд: Научна књига.
- Ћорић 1993: Божо Ћорић, „Творбено и лексичко значење“, *Научни састџанак славистџа у Вукове дане* 22/2, Београд, 257–263.
- Ћорић 2008: Божо Ћорић, *Творба именица у српском језику*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност.

ИЗВОРИ

- Николић 2000: Мирослав Николић, *Обраџни речник српског језика*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Палчић – Нови Сад: Матица српска.
- РМС 2007: *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XVIII, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српск(охрватск) и језик, 1959–.

S u m m a r y*Svetlana Slijepčević***ABOUT WORD-FORMATION OF NOMINA ACTORIS**

In this paper we discuss word-formation of nomina actoris ending with suffix *-ar*. We find a two models of word-formation for this category of nouns, considering word in root, and several subcategories, considering word category. Our main conclusion is that all nouns ending with suffix *-ar* belong to nomina actoris category.